

Od Bolesława Chrobrego do Hołdu Pruskiego - Echa Wielkiej Historii na Ziemi Błońskiej

Bezpłatny Folder Edukacyjny na wolnej licencji Creative Commons CC-BY towarzyszący plenerowej wystawie czasowej

Dostępny również w wersji audio i on-line na stronie www.muzeumblonie.pl

Błonie 2025

Spis treści

Wstęp	3
Rozdział 1. Bolesław Chrobry (Wielki) i jego czasy	4
Rozdział 2. Chrześcijaństwo w Polsce i na Mazowszu	6
Rozdział 3. Kościół św. Wojciecha w Rokitnie	8
Rozdział 4. Konrad Mazowiecki i aglomeracja Błonie-Rokitno	10
Rozdział 5. Aglomeracja Błonie-Rokitno stolicą księstwa?	12
Rozdział 6. Sprowadzenie Krzyżaków	14
Rozdział 7. Stosunki polsko-krzyżackie	16
Rozdział 8. Mikołaj z Błonia i Władysław Jagiełło	18
Rozdział 9. Ostatni książęta mazowieccy	20
Rozdział 10. Hołd Pruski	22
Rozdział 11. Inkorporacja Mazowsza do Korony Polskiej	24
Spis i źródła ilustracji	26
Literatura	27

Wstęp

W roku 2025 wspominamy dwa znamienne wydarzenia z przeszłości Polski – tysiąclacie koronacji Bolesława Chrobrego oraz pięćsetlecie Hołdu Pruskiego. Wielkie wydarzenia rangi krajowej miały swoje echa w dziejach ziemi błońskiej.

Bolesław Chrobry zbudował potęgę Polski, nowego państwa europejskiego. Zuwierczeniem jego rządów była koronacja w 1025 r. Władca konsekwentnie i zdecydowanie zabiegał o szerzenie chrześcijaństwa. Z jego działalnością można wiązać powstanie kościoła św. Wojciecha w Rokietnie, który byłby pierwszym kościołem na Mazowszu. Następcy Chrobrego umacniali religię chrześcijańską w swoich dzielnicach. Rozwój sieci parafialnej na ziemi błońskiej zawdzięczamy Władysławowi Hermanowi i jego synom, Zbigniewowi oraz Bolesławowi Krzywoustemu. W okresie rozbitcia dzielnicowego, książę Konrad Mazowiecki z synem Siemowitem założył ośrodek osadniczy w Błoniu wraz z kościołem św. Trójcy, stojącym do dziś, a w obronie chrześcijaństwa przed pogańskimi Prusami i wspieraniu misji chrystianizacyjnych sprowadził do Polski zakon krzyżacki. Wnuk Konrada Mazowieckiego, Konrad II, po uwolnieniu z niewoli u pogańskich Litwinów, przekazał kościół w Błoniu kanonikom regularnym z Czerwińska. W klasztorze przykościelnym początkowe nauki pobierał Mikołaj z Błonia. Uczeń Akademii Krakowskiej, następnie jej doktor i wykładowca, kaznodzieja i teolog, pracownik kancelarii królewskiej Władysława Jagiełły, władcy, który złamał potęgę państwa krzyżackiego w bitwie pod Grunwaldem. Wnuk Jagiełły, Zygmunt Stary, zakończył sprawę burzliwych stosunków polsko-krzyżackich. Zakon został rozwiązany, ostatni jego wielki mistrz, Albrecht, przeszedł na protestantyzm i podporządkował państwo pruskie Koronie Polskiej, symbolicznie składając hołd lenny w 1525 r. Rok później zmarł ostatni książę mazowiecki z dynastii Piastów. O jego domniemane zabójstwo posądzany został starosta błoński. Mazowsze, pozbawione swojego władcy, zostało inkorporowane do Polski.

Prezentowany folder edukacyjny, towarzyszący wystawie plenerowej realizowanej przez Muzeum Ziemi Błońskiej, dofinansowano ze środków Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach programu „Patriotyzm Jutra. Wielkie Rocznice”, edycja 2025.

Rozdział 1.

Bolesław Chrobry (Wielki) i jego czasy

Il. 1. Król Bolesław Chrobry

Bolesław Chrobry był najstarszym synem pierwszego historycznego władcy Polski, Mieszka I i czeskiej księżniczki Dobrawy. Urodził się, wg tradycji, w roku 967; rok po chrzcie swego ojca. Od najmłodszych lat był uczestnikiem wielkiej polityki międzynarodowej. Już w 973 r., jako młody chłopiec, miał być zakładnikiem cesarza Ottona I, w formie gwaranta rozejmu między Państwem Mieszka a margrabią Hodonem, po stoczzonej bitwie pod Cedynią.

W 984 r. Mieszko I ożenił Bolesława Chrobrego z córką margrabiego Miśni Rygdaga i najprawdopodobniej powierzył mu władzę nad Małopolską z Krakowem. Mieszko I z kolejnego małżeństwa, z Niemką Odą, miał trzech synów, Mieszka, Świętopełka i Lamberta, którym próbował zapewnić sukcesję po sobie. Po śmierci ojca, w 992 r., Bolesław Chrobry zdołał skupić władzę nad Polską w swoich rękach wyгнаwszy macochę i przyrodnych braci, co może świadczyć o wysokim autorytecie księcia wśród wojów i możnowładców.

Nowy władca w niczym nie ustępował swemu wielkiemu ojcu, a wręcz wyniósł do rangi imperium państwo, które tamten powołał do życia. Prowadzone brawurowo wojny z sąsiadami spowodowały poszerzenie granic o Czechy, Morawy, Słowacznę (dzisiejsza Słowacja), Miłsko, Łużyce, Marchię Miśnieńską, Pomezanie, Grody Czerwieńskie, a nawet pod swoim zarządem miał przejściowo Ruś Kijowską. Władca młodego kraju podejmował śmiało wyprawy wojenne z przeciwnikami, którzy mogli wydawać się potężniejsi.

Il. 2. Mapa Polski za rządów Bolesława Chrobrego

Ekspansja terytorialna nie byłaby możliwa, gdyby nie wyjątkowo sprawnie prowadzona polityka zagraniczna, w której Bolesław Chrobry zajmował miejsce równe wszystkim innym władcom europejskim, a cesarz widział w nim bliskiego sojusznika w odnowie Imperium Romanum. Współmisję chrystianizacyjną biskupa praskiego, Wojciecha, w krajach pogańskich Prusów. Gdy misjonarz poniósł męczeńską śmierć, Bolesław zdał sobie sprawę, że oto narodził się nowy święty, którego młode państwo potrzebowało. Wykupił zwłoki Wojciecha, wg tradycji, za złoto ważące tyle ile ciało zmarłego i sprowadził je do Gniezna.

Il. 3. Fragment drzwi gnieźnieńskich ze sceną nadania św. Wojciechowi godności biskupiej przez Ottona II

Bolesław Chrobry był też inicjatorem słynnego zjazdu gnieźnieńskiego w 1000 r. Cesarz Otton III przybył do grobu świętego Wojciecha w Gnieźnie, a w tamtych czasach nie było zwyczaju, aby cesarz podróżował do władcy mu podległego. Chrobry musiał zorganizować to wydarzenie, tak aby zapewnić Ottonowi bezpieczeństwo i godnie go przyjąć bez uchybień majestatu. W trakcie tego spotkania, zdaniem niektórych historyków, doszło do koronacji Bolesława Chrobrego, czego symbolem miało być nałożenie diademu Ottona na głowę naszego władcy. Śmierć młodego cesarza w niespełna dwa lata później nie pozwoliła na sfinalizowanie tego gestu i na pierwszego koronowanego władcę Polska musiała poczekać ćwierć wieku.

Il. 5. Denar Bolesława Chrobrego z napisem PRINCES POLONIE

Bolesławowi Chrobremu zawdzięczamy utrwalenie, a być może nawet zapoczątkowanie nazwy naszego kraju – Polska. Z okresu jego rządów pochodzą pierwsze źródłowe zapiski wymieniające toponimy, takie jak: Palani (999–1001 r.), Polania (1001 r.), Polenia (1002 r.), Polonia (1002 r., 1005 r.), Poliani (1003 r.), Polani (1004 r., 1005 r., 1008 r.). Władca wybił jako pierwszy monety z nazwą, która utrzymała się na stałe, tytułując się na niej PRINCES POLONIE (Władca Polski).

Bolesław Chrobry uważany jest przez historyków za jednego z najwybitniejszych polskich władców. Skupił w swoich rękach duże przestrzenie Europy Środkowo-Wschodniej (tzw. Słowiańszczyzna Zachodnia). Był sprawnym wodzem, strategiem i politykiem. Miał wśród swojego otoczenia autorytet, który utrzymywał przez cały okres swoich rządów. Synowi i następcy, Mieszko II, nie udało się utrzymać zdobyczy terytorialnych i politycznych swojego wielkiego ojca. Bolesław Chrobry zmarł wkrótce po koronacji, 17 czerwca 1025 r.

Il. 4. Grot włóczni św. Maurycego podarowanej Bolesławowi Chrobremu przez cesarza Ottona III na zjeździe gnieźnieńskim w 1000 r. jako symbol przyjaźni obu władców

Rozdział 2.

Chrześcijaństwo w Polsce i na Mazowszu

Według tradycji, w roku 966, Mieszko I, dokonał chrztu Polski, wprowadzając swoje młode państwo w orbitę wpływów chrześcijańskiej Europy. Wbrew powszechnej opinii, w tamtym czasie nie doszło do konwersji na nową wiarę całego kraju mieszkowego, ale jego samego i być może najbliższego otoczenia księcia. Nieznane są powody decyzji o zmianie przez władcę własnej wiary. Czy było to spowodowane namowami chrześcijańskiej żony, czeskiej księżniczki Dobrawy, czy szczere nawrócenie z przyczyn czysto religijnych, a może wynik kalkulacji politycznej, aby w otoczeniu krajów cywilizacji chrześcijańskiej utrzymać swoje młode państwo, niezagrożone najazdami misyjnymi.

Il. 6. Jan Matejko, Zaprowadzenie chrześcijaństwa w Polsce

Trudno sobie wyobrazić, aby jedną decyzją władcy, jego poddani mieli się wyrzec wielowiekowych tradycji religijnych i przyjąć nowe, diametralnie różne i bardziej wymagające od dotychczasowych. Religia chrześcijańska zabraniała palenia zwłok, podczas gdy pogańskie wierzenia widziały w tym akcie jedyną możliwość przejścia duszy do zaświatów. Monogamia była niezrozumiana w systemie wielożeństwa, podobnie jak nakaz powstrzymywania się od posiłków mięsnych w okresach postnych.

Mieszko I, jeśli zabiegał o masowy chrzest swych poddanych, to robił to w sposób łagodny i stopniowy, zapewne za pośrednictwem biskupa poznańskiego Jordana (od 968 r.), który wg niemieckiego kronikarza, Thietmara: „ciężką miał z nimi [Polakami] pracę, zanim, niezmordowany w wysiłkach, nakłonił ich słowem i czynem do uprawiania winnicy Pańskiej”. Postępowanie Bolesława Chrobrego zostało odnotowane, przez tego samego kronikarza, zupełnie inaczej, bowiem za nieprzestrzeganie Wielkiego Postu poddanym miano wybijać zęby, a cudzołożnikom odcinać genitalia.

Pewne jest, że Bolesław Chrobry wspierał działania misyjne w obrębie swojego państwa, jak i w otaczających krajach, pełnych pogańskich ludów. To za jego rządów męczeńską śmierć ponieśli św. Wojciech, św. Bruno oraz grupa tzw. Pięciu Braci Męczenników. W źródłach archeologicznych, z czasów Mieszka I, brak jest grobów szkieletowych, które powinny wyznaczać moment przyjęcia nowej wiary, zabraniającej ciałopalenia. Te pojawiły się właśnie za czasów Bolesława Chrobrego.

Il. 7. Fragment drzwi gnieźnieńskich ze sceną męczeńskiej śmierci św. Wojciecha

O chrystianizacji Mazowsza nie posiadamy pewnych informacji. Sama kraina historyczna znalazła się w granicach państwa dwóch pierwszych Piastów, ale nie skupiała ich głównej uwagi. Centrum wydarzeń była Wielkopolska, a kierunki ekspansji biegły w stronę Pomorza Gdańskiego, Małopolski, Śląska i krajów ościennych. Mazowsze jawi się jako peryferie wczesnej Polski, region buforowy między młodym państwem a pogańskimi plemionami w Prusach. Można przypuszczać jedynie, że skoro misje chrystianizacyjne były prowadzone przez Bolesława Chrobrego w kierunku ludów pruskich, litewskich i jaćwieskich, sąsiadujących bezpośrednio z Mazowszem, to przynajmniej formalnie ziemie te były objęte religią chrześcijańską. W źródłach archeologicznych dopiero około połowy XI w., odnotowano pojawienie się tu grobów szkieletowych. Odrębność Mazowsza wiąże się również z tym, że tradycyjne niechrześcijańskie formy pochówków spotykane są tu jeszcze w XIII w. Zarówno badania archeologiczne, jak i historyczne nad najstarszymi kościołami, nie dostarczają przekonujących dowodów na datowanie początków tych obiektów w okresie od połowy X do połowy XI w. Jedną z przesłanek jest nadawanie patronatu świętych, wśród których wzywano św. Wojciecha może sugerować początki parafii na czas pierwszego okresu jego kultu (przełom X i XI w.).

Rozdział 3.

Kościół św. Wojciecha w Rokitnie

W 1333 r. odnotowano po raz pierwszy obecność dwóch kościołów w Rokitnie. Jeden pod wezwaniem św. Wojciecha, drugi św. Jakuba. Fakt istnienia dwóch kościołów w jednej osadzie jest niezwykle dla średniowiecznego krajobrazu wiejskiego. Do tej pory nie wiadomo dlaczego wzniesiono tu dwie świątynie.

Il. 8. Kościół św. Mikołaja w Tarnowie Pałuckim z XIV w. Tak mógł wyglądać kościół św. Wojciecha w Rokitnie

Według wybitnej badaczki ziemi błońskiej, Teresy Kiersnowskiej, kościół św. Wojciecha powstał pierwszy i był najstarszym obiektem sakralnym na południowym Mazowszu. Został założony pod koniec X lub na początku XI w., przez samego Bolesława Chrobrego. W zamysle tego władcy miał być zaczątkiem sieci parafialnej, a przede wszystkim kościołem misyjnym, niosącym chrześcijaństwo na ziemi mazowieckiej. Za tak wczesnym datowaniem świątyni przemawia patronat św. Wojciecha i usytuowanie jej bezpośrednio nad Rokitnicą. Wpisać się to miało w akcję szerzenia kultu świętego przez Bolesława Chrobrego i nawiązywać do męczeńskiej jego śmierci nad rzeką w Prusach. Ponadto w Rokitnicy dokonywano by chrztu poddanych. Zdaniem Teresy Kiersnowskiej kościół św. Wojciecha był też pierwszą siedzibą archidiakonu czersko-warszawskiego, czyli enklawy diecezji poznańskiej na Mazowszu. W źródłach pisanych z okresu XIV-XV w. wybrzmiewa, że kościół był własnością archidiakona, który pełnił funkcję proboszcza, a posługę sprawował tu jego wikariusz wieczysty.

W przypadku datowania kościoła św. Wojciecha na początek XI w. zastanawiający jest brak w najbliższym otoczeniu ośrodka grodowego, który wspierałby jego misję chrystianizacyjną i ochraniał go. Być może takim obiektem był gród w Chlební (gm. Grodzisk Mazowiecki), ale znajduje się on w odległości ponad 8 km. Może w miejscu kościoła św. Jakuba stał pierwotnie gród albo w pobliskim Kopytowie, gdzie w trakcie badań domniemanego grodziska, Teresa Kiersnowska i Stanisław Suchodolski, uchwycili ślady osadnicze z XI w.

Obszar między Wisłą a Bzurą, w okresie od 1. poł. X do końca XI w., był pozbawiony grodów w odróżnieniu od obszaru Mazowsza północno-wschodniego, usianego obronnymi fortyfikacjami. Być może był to pas obronny na pograniczu polsko-pruskim, a obszar ziemi błotńskiej faktycznie był centrum władzy archidiekanstwa, który w obrębie swojej dziedziny nie potrzebował ingerencji władzy książęcej, a wystarczała mu ochrona od północy przed plemionami pogańskimi.

Il. 9. Widok sanktuarium w Rokitnie (dawniej kościół św. Jakuba) od strony północno-wschodniej z miejsca, w którym prawdopodobnie stał kościół św. Wojciecha

W zasobach bazy Archeologicznego Zdzicia Polski, znajduje się wzmianka o przypadkowym odkryciu cmentarzyska, datowanego na okres XI–XII w., w miejscowości Fałcin lub Żuków (ok. 3 km na południe od kościoła w Rokitnie). Oprócz znalezisk ozdób odnotowano pochówki wojownika z tarczą i mieczem. Odkrycia dokonano przed II wojną światową, dlatego szczegółowa dokumentacja przepadła. Jeśli jednak pochówki pochodzą z XI w., to byłoby to świadectwo o pierwszych chrześcijańskich grobach na obszarze ziemi błotńskiej, a to wzmacniałoby znaczenie roli kościoła św. Wojciecha, zgodnie z hipotezami Teresy Kiersnowskiej.

Wg innej teorii, kościół św. Wojciecha powstał dopiero na początku XII w., gdy na tym terenie była rozwijana sieć parafii, zapoczątkowana przez Bolesława Śmiałego w 1075 r. Wówczas patronat św. Wojciecha należy wiązać z odradzającym się w Polsce kultem tego świętego, po zniszczeniu kraju przez najazd czeskiego władcy Brzetysława z lat 30. XI w., a za fundatora należy uznać księcia Zbigniewa, któremu przywrócono prawa dziedziczne właśnie w dniu św. Wojciecha. W istocie, przez cały XII i początek XIII w. obserwuje się wzmożenie kultu tego świętego. Przykładem są, m.in. drzwi gnieźnieńskie fundacji Mieszka Starego.

Kościół św. Wojciecha w Rokitnie spłonął ok. 1726 r. i nie został odbudowany. Nie znana jest jego dokładna lokalizacja, a jedynym materialnym świadectwem po nim jest kamienna chrzcielnica znajdująca się w Muzeum Ziemi Błotńskiej.

Il. 10. Kamienna chrzcielnica z kościoła św. Wojciecha ze zbiorów Muzeum Ziemi Błotńskiej

Rozdział 4.

Konrad Mazowiecki i aglomeracja Błonie-Rokitno

Il. 11. Księżę Konrad Mazowiecki

Konrad Mazowiecki urodził się w 1187 lub 1188 r. W 1194 r. został spadkobiercą ojca, Kazimierza Sprawiedliwego, a 8 lat później objął samodzielne rządy w dzielnicach mazowieckiej i kujawskiej. Jego starszy brat Leszek Biały był zwierzchnim księciem Polski, aż do swojej przedwczesnej śmierci w 1227 r. Największą bolączką Konrada do tego czasu było nieustanne zagrożenie ze strony pogańskich Prusów, Litwinów i Jaćwingów, coraz śmielej napadających Mazowsze od północy. W celu obrony swojego księstwa, osadził w ziemi chełmińskiej i michałowskiej, ok. 1230 r., Zakon Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, zwany Krzyżakami.

Sprawadzenie Krzyżaków oraz rozpoczęcie starań o opanowanie ziemi krakowskiej, po śmierci brata, zbiegły się ze sobą w czasie. W 1234 r. książę przekazał Mazowsze północne, z najważniejszym ośrodkiem w Płocku swojemu najstarszemu synowi, Bolesławowi. Na ten okres datuje się też odbudowanie w Czersku najważniejszego grodu na Mazowszu południowym (1241 r.). Pas ziemi będący we władaniu księcia Konrada, w dorzeczach Warty, Bzury, Pilicy i Wisły, był zlokalizowany blisko Małopolski, ze stolicznym Krakowem.

Obszar ziemi błoniejskiej usytuowany był centralnie względem wszystkich politycznych zainteresowań księcia Konrada. Na tyle blisko Płocka – najważniejszego z grodów północnego Mazowsza, a od 1237 r. miasta lokacyjnego – aby go kontrolować mimo przekazania synowi. Względem Małopolski, a także ziemi sieradzko-łęczyckiej oraz ziemi czerskiej był to punkt umożliwiający wycofanie się i zajęcie dogodnej pozycji do kontrataku w przypadku zagrożenia ze strony małopolskich możnowładców, niechętnych księciu. Być może właśnie z taką rolą należy wiązać powstanie tutaj trzech grodów zlokalizowanych wzdłuż rzeki Utraty.

Il. 12. Makieta grodu Łysa Góra

Centralnie usytuowany gród, nazywany współcześnie Łysą Górą, był założeniem dwuczłonowym z usypanym w południowej części stożkiem, na którym wzniesiono drewnianą wieżę o funkcjach obronno-obszernych. Północną część stanowił rozległy plac (majdan) o powierzchni około 20 arów. Całość otaczał wał drewniano-ziemny i fosa. Stożek od majdanu oddzielała sucha fosa i półkolista wał. Na majdanie wzniesiono

drewniane chaty, wśród których wyróżniały się warsztaty: złotniczy, brązowniczy i rogowniczy oraz przede wszystkim ceglany dwór rezydencjonalny – uważany za najstarszy świecki budynek ceglany na Mazowszu. Ten sam zespół budowlany wznosił kościół św. Trójcy w Błoni. Pozostałe dwa grodziska znajdujące się w Osieku oraz Kopytowie, mogły ochraniać centralny gród od wschodu i zachodu. Dwór zlokalizowany w obrębie wałów Łysej Góry musiał być ważną siedzibą książęcą.

Uformowany w I poł. XIII w. ośrodek Błonie-Rokitno, w planach Konrada Mazowieckiego i Siemowita – jako kontynuatora polityki ojca – miał odegrać znaczącą rolę. Wyznaczało go pasmo grodów na północy i kościoły na wschodzie (Rokitno)

Il. 13. Makieta grodu Łysa Góra z widokiem na wejście do dworu książęcego

i zachodzie (Błonie). Książęta dysponowali rezydencją na grodzie centralnym, który był obiektem administracyjnym, dwa pozostałe były refugiami obronnymi. Dodatkowo od północy ośrodek zabezpieczał gród w Puszczy Kampinoskiej (grodzisko Zamczysko), a od południa gródek stożkowy w Chlewni, powstały na dawniejszym grodzie z XI–XII w.

Kościół św. Jakuba powstał najpewniej w tym samym czasie (XIII w.) co grody w Błoniu, Osieku i Kopytowie i był powiązany z działalnością zakonu dominikańskiego, który w tym okresie szerzył kult świętego Jakuba Większego Apostoła. Murowana kolegiata świętej Trójcy, wzniesiona przez warsztat dominikański, świadczyła o prestiżu władcy i dopełniała wizerunek monarchy doby średniowiecza. Być może w planach książęcych było ufundowanie przy niej zgromadzenia zakonnego, aby dodatkowo wzmocnić tę pozycję. Nastąpiło to dopiero w 1288 r., gdy kościół został podarowany, przez wnuka Konrada Mazowieckiego, Konrada II, kanonikom regularnym z Czerwińska, którzy utworzyli tu prepozyturę swojego zakonu.

Il. 14. Książę Konrad II

Rozdział 5.

Aglomeracja Błonie-Rokitno stolicą księstwa?

Błonie-Rokitno mogło powstać z myślą o utworzeniu nowej stolicy księstwa. Archeolodzy Jerzy Piekalski i Marek Dulnicz określili pięć kryteriów, które powinno spełniać osadnictwo w średniowieczu, aby stało się miastem, czyli istotną formą życia społeczno-gospodarczego:

- 1) Ośrodek produkcyjno-handlowy → W grodzie Łysa Góra znajdowały się warsztaty rzemieślnicze: złotniczy, brązowniczy i rogowniczy. W obiekcie położonym na szlaku lądowym i rzeczny, między innymi siedzibami książęcymi, musiał odbywać się handel o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym, o czym świadczą znalezione tu w trakcie wykopalisk importowane przedmioty glinianych naczyń pokrytych pomarańczowym szkliwem z zielonymi pasami oraz ceramika główka brodatego mężczyzny, powleczone brązowym szkliwem. W XIII w. na ziemiach polskich nie znano tej technologii zdobienia naczyń. Podobne zabytki znane są ze wschodniej Anglii, Normandii, Francji i Niemiec.
- 2) Centrum administracyjno-polityczne → Gród Łysa Góra był rezydencją monarchy, a z 1282 r. pochodzi wzmianka o kasztelanii, co oznacza, że funkcjonował tu urząd władztwa terytorialnego, sprawowany w imieniu monarchy.
- 3) Funkcje militarne → Charakter wojskowy miały wszystkie trzy grody, które strzegły lokalnej społeczności. Kolegiata błońska, jako budynek ceglany mogła również mieć walory obronne. Podobnie kościół św. Jakuba, usytuowany na wzniesieniu.
- 4) Centrum religijne → W Rokitnie funkcjonował kościół archidiaconalny św. Wojciecha oraz parafialny św. Jakuba, który był na szlaku pątniczym do Santiago de Compostela, a w Błoniu powstała ceglana kolegiata św. Trójcy być może szykowana na siedzibę zgromadzenia zakonnego.
- 5) Zróżnicowane pochodzenie etniczne mieszkańców → Żona Konrada Mazowieckiego, Agafia, była córką księcia Nowogrodu Siewierskiego z ruskiej dynastii Rurykowiczów. Syn książęcej pary, Siemowit, także poślubił ruską księżniczkę, Perejęstawę, córkę króla Daniela Romanowicza. Na dworach obu książęcych zapewne były dwórki i dworzanie z rodzimego kraju, którzy osiedlili się na Mazowszu na stałe. W trakcie wykopalisk dworu książęcego natrafiono na cegły użyte do jego budowy, zdobione ukośnymi nacięciami i zielonym szkliwem. Były one charakterystyczne dla dominikańskich warsztatów budowlanych. Dominikanie przybyli na ziemię polskie z Włoch, ok. 1. ćw. XIII w. Wraz z nimi przywędrowali zapewne ludzie świeccy, którzy im służyli, m.in. budując klasztory. Warsztaty dominikańskie zaszczerpiły na ziemiach polskich budownictwo ceglane. Dzięki tym przybyszom powstała też kolegiata św. Trójcy w Błoniu.

Il. 15. Głowa brodatego mężczyzny, fragment naczynia XIII w.

Il. 16. Szkic mapy ośrodka Błonie-Rokitno

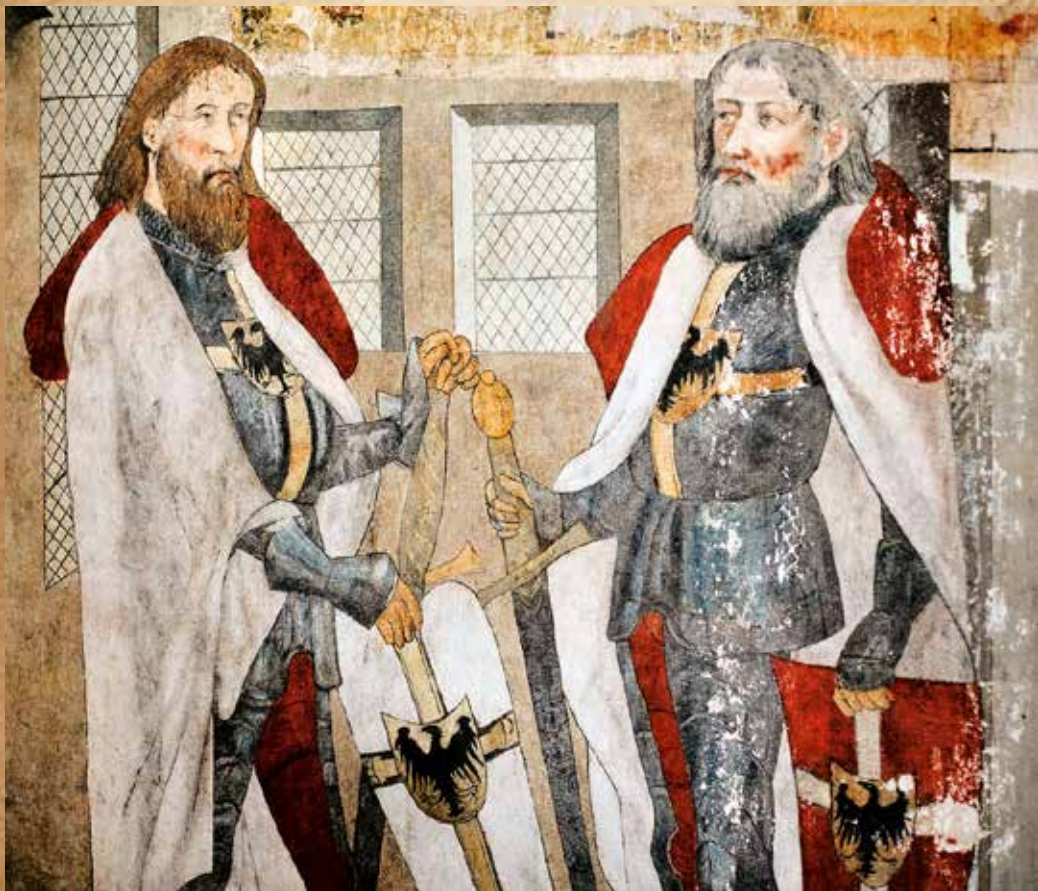
Zamysł inwestycyjny aglomeracji Błonie-Rokitno okazał się nietrwały. W latach 60. XIII w. Mazowsze nawiedziły najazdy litewsko-pruskie. W 1262 r., w trakcie jednego z nich, zginął Siemowit I, a jego syn Konrad II trafił na 2 lata do niewoli. Po powrocie objął władzę na Mazowszu południowym ze stolicą w Czersku. Błonie-Rokitno straciło dotychczasową, centralną pozycję i stało się peryferią dzielnicy książęcej. Grody błońskie upadły w wyniku kolejnych najazdów litewskich oraz wojny między Konradem II a jego młodszym bratem, Bolesławem II. Od końca lat 70. XIII w. prowadzili oni wyniszczające ich dzielnice najazdy zbrojne. Rokitno-Błonie leżące na granicy było szczególnie narażone na ataki zaczepne.

Konrad II zmarł w 1294 r. bez męskiego potomka i jego dzielnicę przejął Bolesław II, który założył i rozwijał nowy ośrodek osadniczy nad Wisłą – Warszawę. Błonie pozostało osadą książęcą, której w 1380 r. nadano miejski przywilej lokacyjny i od tego czasu jest miastem nieprzerwanie do dnia dzisiejszego. W Rokitnie utworzył się podział na Rokitno Dolne (z kościołem św. Wojciecha) i Rokitno Górne (z kościołem św. Jakuba). Spalony na początku XVIII w. kościół św. Wojciecha nie został odbudowany, a na miejscu św. Jakuba wybudowano, pod koniec tego stulecia, barokowe sanktuarium istniejące do dziś.

Rozdział 6.

Sprowadzenie Krzyżaków

Od początku istnienia Polski, północno-wschodnie sąsiedztwo pogańskich plemion Prusów, Litwinów i Jaćwingów, znajdowało się w orbicie zainteresowań dynastii panującej. Były to ziemie idealnie nadające się do prowadzenia misji chrystianizacyjnych, co praktykował już Bolesław Chrobry. Męczeńską śmierć poniósł tam w 997 r. św. Wojciech, a w 1166 r. zginął książę Henryk Sandomierski, syn Bolesława Krzywoustego, jeden z nielicznych Piastów, biorących udział w wyprawach krzyżowych do Ziemi Świętej. W XIII w. Litwini rozpoczęli ogromną ekspansję terytorialną na ziemie ruskie, połączoną z napadami na Mazowsze, w celu pozyskania niewolników. Dlatego w 1223 r., z inicjatywy książąt: Konrada Mazowieckiego, krakowskiego Leszka Białego i śląskiego Henryka Brodatego utworzono system obronny wzdłuż granicy polsko-pruskiej, nazwany „stróżą”. Przetrwała ona zaledwie dwa lata, ponieważ doszło do konfliktu między książętami. Konrad Mazowiecki, w poszukiwaniu rozwiązań zabezpieczenia granicy swego księstwa, rozpoczął starania o utworzenie lub osadzenie zakonu rycerskiego na pograniczu. Z pomocą Henryka Brodatego rozpoczął ok. 1226 r. negocjacje z Krzyżakami, których pierwsi wysłannicy pojawili się na Mazowszu w 1228 r. Krzyżacy byli zakonem rycerskim założonym w 1198 r. podczas oblężenia Akki w trakcie trzeciej krucjaty.

Il. 17. Rycerze zakonu krzyżackiego

Il. 18. Wojciech Kossak, Łowy na ludzi - Apostolstwo krzyżackie

Dzięki zdolnościom politycznym czwartego z kolei wielkiego mistrza zakonu, Hermana von Salza, w pierwszej połowie XIII w., Krzyżacy zbudowali swoją potęgę zyskując wiele nadań ziemskich rozsianych od południowej Europy do Palestyny. Wielki mistrz zdawał sobie sprawę, że zwłaszcza w Ziemi Świętej, były to obszary łatwe do utracenia, a jego ambicją było stworzenie silnego państwa zakonnego. Do pierwszej próby doszło w Siedmiogrodzie, skąd przezornie wypędził Krzyżaków władca węgierski Andrzej II, w 1225 r.

Konrad Mazowiecki wydzierżawił Krzyżakom ziemię chełmińską, częściowo zajęta już przez pruskich najeźdźców, skąd miała rozpocząć się akcja misyjna. Obok Krzyżaków, chrystianizacji tych ziem próbował dokonać biskup Chrystian. Oczekiwał on wpływów z dwóch trzecich ziem zdobytych na pogańskich plemionach. Gdy biskup znalazł się w pruskiej niewoli na okres pięciu lat, Krzyżacy wykorzystali ten moment i zabiegami dyplomatycznymi doprowadzili do przekazania przyszłych zdobyczy terytorialnych papieżowi, utrzymując nad nimi kontrolę w formie wiecznego posiadania.

Po sprowadzeniu na ziemię polskie, zakon krzyżacki działał dwutorowo. Z jednej strony sprawnie przystąpił do misji chrystianizacyjnej i podboju pogańskich terenów. W kilkanaście zaledwie lat udało się Krzyżakom osiągnąć to, co przez przeszło dwa stulecia było poza zasięgiem polskich władców. Z drugiej strony, wykorzystywali przebiegle każdą nadarzącą się okazję by na polu dyplomatycznym usankcjonować swoje prawa do zajętego terytorium i umocnić podwaliny swego państwa. W tym celu zabiegali o przychyłność papieża i cesarza, dokonywali fałszerstw dokumentów rzekomo wystawianych przez księcia Konrada, podjudzali spory o zakres kompetencji między polskim księciem a biskupem Chrystianem, tak żeby ostatecznie prawa do zdobyczy terytorialnych im się należały.

Do połowy XIII w. trwał pierwszy okres podboju ziem pruskich, zakończony zdobyciem pasma ziemi od ziemi chełmińskiej przez Pomezanie, Pogezanie, Warmię i Natangię do rzeki Pregoty. W drugim etapie podboju, trwającym do 1309 r., Krzyżacy poszerzyli swoje zdobycze o Sambie, Nadrowie, Barcję aż po Jaćwięż i Pomorze Gdańskie, które było dotkliwą stratą dla książąt polskich, zamykając im drogę do ważnych nadmorskich szlaków. W przeciagu niespełna osiemdziesięciu lat Krzyżacy zbudowali silne państwo, z gęstą siecią zamków, czyniąc z niego bastion nie do zdobycia.

Rozdział 7.

Stosunki polsko-krzyżackie

W pierwszym okresie działalności Krzyżaków, książęta polscy podejmowali wspólne z nimi wyprawy przeciwko pogańskim Prusom. Dzięki temu stawali się obrońcami i krzewicielami wiary chrześcijańskiej, a jednocześnie liczyli na korzyści majątkowe i podbój nowych ziem. Krzyżacy nie rezygnowali z chęci utworzenia własnego państwa i konsekwentnie dążyli do tego wszelkimi możliwymi sposobami. Na podstawie sfałszowanego dokumentu Konrada Mazowieckiego, jakoby z 1230 r., otrzymali na własność ziemię chełmińską oraz wszystkie zdobycze terytorialne na mocy bulli papieskiej, która zatwierdziła ten dokument. Podobny wydzwitek miała „Złota Bulla” z Rimini, wystawiona przez cesarza Fryderyka II. Dzięki temu Krzyżacy zyskali poparcie drugiego ośrodka władzy chrześcijańskiej w ówczesnym świecie.

Il. 19. Władysław Łokietek zrywa pakt z krzyżakami w Brześciu Kujawskim

Chwilę po sprowadzeniu Krzyżaków, bo w 1234 r., margrabia miśnięński, biorący udział w wyprawie do Prus najechał na Płock i spalił go. Incydent ten mógł być inspirowany przez rycerzy zakonnych. W 1242 r. gdański książę Świętopełk, jako pierwszy z polskich władców, rozpoczął wojnę w obronie swej dzielnicy, gdy wschodnie ziemie Pomorza Gdańskiego zostały zajęte przez rycerzy zakonnych. Spowodowało to nieprzychylność ze strony książąt wielkopolskich, mazowieckich, kujawskiego oraz papieżstwa. Świętopełka obłożono klątwą a ostatecznie zajęte ziemie pozostały przy Krzyżakach.

W 1308 r., w następstwie zawirowań sytuacji politycznej na ziemiach polskich, Brandenburczycy najechali Pomorze Gdańskie zajmując jego najważniejsze miasto – Gdańsk. Władysław Łokietek, który był wówczas władcą dzielnicy, zwrócił się o pomoc do Krzyżaków, którzy oswobodzili Gdańsk i inne kluczowe miasta pomorskie, ale nie ustąpili z nich trwale przyłączając Pomorze Gdańskie do swego państwa. Posunięcie to sprawiło, że umocnieni u wybrzeży Morza Bałtyckiego, w roku

następnym przenieśli dotychczasową siedzibę wielkiego mistrza z Wenecji do Malborka. Od tej chwili nastąpił moment zurotny, po którym państwo zakonne stało się zdecydowanym wrogiem zjednoczonej po rozbiu dzielnicowym Polski, jak i autonomicznego księstwa mazowieckiego. Władysław Łokietek w sprawie Pomorza podejmował misje dyplomatyczne, tak że wyrokiem sądu papieskiego Krzyżacy mieli zwrócić dzielnicę. Byli jednak na tyle silni, że nie mieli zamiaru ugiąć się i w ramach odwetu najechali rodzimą dzielnicę Władysława Łokietka, anektując trwale ziemię dobrzyńską. W trakcie kampanii z 1331 r. doszło do pierwszej znaczącej bitwy między zwaśnionymi stronami pod Płowcami, która co prawda była nie rozstrzygnięta, ale dla strony polskiej miała wymiar symboliczny, bo udało się zahamować ekspansję zakonu.

Il. 20. Jan Matejko, Bitwa pod Grunwaldem

Okres rządów Kazimierza Wielkiego i mazowieckich sojuszników, to czas względnego spokoju, w trakcie którego władca postanowił kwestię krzyżacką załatwić poprzez zręcznie prowadzoną politykę zagraniczną. Król przygotowywał grunt międzynarodowy nim zamierzał rozpocząć konflikt zbrojny, zadający ostateczny cios, którego nie doczekał (zm. 1370 r.). Unormował stosunki z Czechami oraz zawarł sojusz z pogańską Litwą, również walczącą z Krzyżakami. Długofalowym efektem tego było zawarcie unii polsko-litewskiej, w 1385 r., gdy Jadwiga Andegawerska poślubiła Władysława Jagiełłę. Od tego momentu rozpoczął się okres nieustannego napięcia, drobnych zatargów przygranicznych i wojen. W trakcie, tzw. Wielkiej Wojny z lat 1409–1411, doszło do słynnej bitwy pod Grunwaldem. Władysław Jagiełło złamał potęgę zakonu i od tej chwili rozpoczął się okres powolnego upadku państwa krzyżackiego. Jego następca, Kazimierz Jagiellończyk, w latach 1453–1466, prowadził wojnę trzynastoletnią z zakonem, która doprowadziła do zdobycia Malborka i odzyskania Pomorza Gdańskiego. Pomniejszone państwo zakonne stało się lennem Królestwa Polskiego.

Krzyżacy podejmowali próby zmiany sytuacji i nie zaprzestali konfliktów zbrojnych oraz dyplomatycznych zabiegów zmierzających do odzyskania autonomii. Ostatecznie w 1525 r. zakon dokonał sekularyzacji i Państwo Pruskie zostało poddane Polsce jako lenno. W 1657 r. uzyskało niepodległość od Rzeczypospolitej, by pod koniec następnego stulecia przyczynić się do jej rozbioru.

Rozdział 8.

Mikołaj z Błonia i Władysław Jagiełło

Książę Konrad Mazowiecki był władcą, który sprowadził na ziemie polskie zakon krzyżacki, do walki z pogańskimi ludami, wśród których byli Litwini. Władysław Jagiełło, Litwin z pochodzenia, król Polski, był tym, który złamał potęgę Krzyżaków. Na dworze krakowskim Jagiełły pracował mieszkaniec Błonia – Mikołaj, teolog i kaznodzieja, znany ze swej pracowitości, nazwany Pszczółką.

Il. 21. Mikołaj z Błonia

Mikołaj urodził się najprawdopodobniej ok. 1400 r. Był synem Falistawa, być może pierwszego znanego ze źródeł pisanego burmistrza miasta, o tym samym imieniu. W 1414 r. wstąpił do Akademii Krakowskiej na wydział sztuk wyzwolonych. Aby zostać studentem, Mikołaj musiał odebrać podstawowe wykształcenie, które mógł uzyskać w szkole kolegiac-

kiej lub parafialnej. Ta mieściła się zapewne w klasztorze kanonicznym przy kościele św. Trójcy w Błoniu. Dwuletni program studiów zakończył w nieco ponad rok uzyskując stopień bakałarza, kiedy rektorem uczelni był słynny Paweł Włodkowic. Następnie rozpoczął studia magisterskie zakończone w 1421 r. Dalej uzyskał stopień doktora dekrétów i został wykładowcą Akademii. W latach 1422–1425 był kapelanem królewskim i pracownikiem jego kancelarii u boku Stanisława Ciołka i Zbigniewa Oleśnickiego, późniejszych biskupów poznańskiego i krakowskiego. Mikołaj z Błonia rozpoczął służbę w kancelarii królewskiej w okresie tzw. wojny golubskiej, zakończonej zwycięstwem Polski. Następnie został kapelanem Stanisława Ciołka w Poznaniu, a po jego śmierci powrócił na Mazowsze, będąc m.in. proboszczem w Czersku i wikariuszem w Warszawie oraz służąc w kancelarii książąt mazowieckich. Zmarł przed 1448 r.

Zarówno w trakcie studiów, jak i w okresie pracy na dworze królewskim, Mikołaj miał styczność z wybitnymi postaciami polskiego życia publicznego. Na czoło wysuwa się Paweł Włodkowic, doktor prawa i wytrawny dyplomata, pochodzący również z Mazowsza. W 1412 r., jako pełnomocnik księcia mazowieckiego Janusza Starszego, brał udział w rozmowach pojednawczych z Krzyżakami w węgierskiej Budzie. Dwa lata później wziął udział w soborze w Konstancji (1414–1418), na obradach którego omawiano sprawę polsko-krzyżacką. Włodkowic wyróżnił się wówczas jako obrońca prawa narodów – chrześcijańskich i pogańskich – do samostanowienia o sobie oraz zachowania tolerancji i godności. Jego wystąpienie można nazwać pierwszym przejawem humanizmu na ziemiach polskich, ale także ustanowieniem fundamentów prawa między-narodowego. Myśli Włodkowica, jak na owe czasy, mogły być rewolucyjne, bo sprzeciwiały się wiodącej roli papieństwa jak i cesarstwa w przewodzeniu nad narodami. Jego argumenty zyskały poparcie i teoretycznie sobór zakończył się sukcesem polskiej dyplomacji przeciwko Krzyżakom. W praktyce zakon, choć mocno zdruzgotany po bitwie grunwaldzkiej był jeszcze na tyle silny, że nie zgodził się na zasądzone ustępstwa terytorialne względem Polski.

Echa wystąpienia Pawła Włodkowica na pewno wybrzmiewały w środowisku krakowskim, wokół którego obracał się Mikołaj Pszczółka z Błonia. Nie jest pewne czy znalazł się on w gronie polskiej delegacji na kolejny sobór w Bazylei, ale pełniąc rolę kapelana Stanisława Ciołka, który wziął w nim udział, jest to prawdopodobne. W trakcie obrad soboru zmarł król Władysław Jagiełło i jego symboliczny pogrzeb miał miejsce w Bazylei przy udziale polskiej delegacji i nuncjusza papieskiego.

Władysław Jagiełło był najdłużej panującym polskim władcą, przez 48 lat (1386–1434). Był królem mądrym i roztroptym, wojowniczym i niekiedy bezwzględny, ale też potrafiącym zjednywać wrogów i budować trwałe sojusze. W powszechnej świadomości został zapamiętany dzięki wygranej bitwie pod Grunwaldem. Wspomniane jego cechy przysłużyły się do wygrania kampanii wojennej z lat 1409–1411.

II. 22. Władysław Jagiełło

Rozdział 9.

Ostatni książęta mazowieccy

Konrad Mazowiecki władał swoim księstwem ok. 45 lat (1202–1247). Te prawie pół wieku panowania miało burzliwy przebieg w czasach, które były tak samo niespokojne. W historiografii przedstawia się go jako władcę porywczego i bezwzględneho, okrutnika obsesyjnie owaładniętego myślą opanowania tronu krakowskiego. Jednocześnie był władcą, który rozwinął gospodarczo swoje księstwo, miał szerokie horyzonty polityczne, aspiracje do władzy nad całą Polską, wzorem swoich przodków, których pamięć kultywował. Był założycielem mazowieckiej dynastii piastowskiej, która władała tymi ziemiami przez ponad 300 lat.

Il. 23. Ostatni książęta mazowieccy: Stanisław, Janusz i Anna

Ostatnimi przedstawicielami dynastii było rodzeństwo, Anna (1498–1557), Stanisław (1500–1524) i Janusz (1502–1526), dzieci Konrada III, zwanego Rudym (1447/1448–1503). Dzielnica mazowiecka na początku XVI w. była mocno uszczuplona po stopniowym wymieraniu poszczególnych gałęzi rodu i przejmowaniu ziem przez królów Polski. Konrad III i jego następcy dysponowali już tylko ziemiami warszawską, wyszogrodzką, zakroczymską, ciechanowską, łomżyńską, czerską i liwską. W okresie od 1503 do 1518 r. władzę na Mazowszu, w imieniu Stanisława i Janusza, sprawowała ich matka, która pomimo osiągnięcia przez braci wieku uprawniającego do samodzielnych rządów, nie chciała ustąpić. Co ciekawe, książęta wspierali matkę wbrew staraniom szlachty mazowieckiej, która domagała się ustąpienia księżnej. Po tym, gdy wymuszono na niej zrzeczenie się władzy, książęta nie podzielili między siebie podległej dzielnicy, ale zarządzili wspólnie, w tak zwanym niedziale, przy jednoczesnym zachowaniu dużych wpływów ich matki. Książę Stanisław, jako starszy z braci, szczególnie mocno angażował się w sprawy dzielnicy mazowieckiej, wypełniając obowiązki lenne wobec Polski. Z Zygmuntem Starym pozostawał w bardzo dobrych relacjach, myśląc zapewne o możliwościach odzyskania w przyszłości Mazowsza płockiego i przywrócenia świetności księstwa.

Łos okazał się jednak okrutny i w 1524 r., w wieku niespełna 24 lat, książę Stanisław zmarł. Samodzielna władza przypadła Januszowi III, który dwa lata później również zakończył życie w wieku 24 lat. Dopiero jego śmierć rozpoczęła serię podejrzeń o otrucie obu braci. Odpowiedzialną za to miała być Katarzyna Radziejowska, córka wojewody płockiego, którą uważano za kochankę obu książąt. Odrącona przez Stanisława, związała się z Januszem, którego nakłoniła do otrucia brata. W intrygę wciągnięto starostę błońskiego, Piotra Jordanowskiego i w jego siedzibie, w Błoniu (w miejscu dzisiejszej Poniatówki, Muzeum Ziemi Błońskiej), miała się rozegrać intryga. Stanisław, wracając z uczty, w drodze do Warszawy poczuł się źle i dnia następnego opuścił ten świat, zdążywszy podyktować testament. Janusz III miał się narazić swojej kochance niedotrzymaniem słowa, bowiem Błonie, miejsce tej strasznej zbrodni miało przypaść Katarzynie, ale młody władca rozmyślił się. To spowodowało gniew, już dwukrotnie zranionej wojewodzianki i tym razem również uciekła się do zbrodni.

Il. 24. Pierścionek kobiecy z grobu księcia Janusza III. Pamiątka po Katarzynie Radziejowskiej?

Król Zygmunt Stary, jako dziedzic książąt, powołał specjalny sąd do rozstrzygnięcia tajemniczej śmierci młodych książąt, ale nie dopatrzonego się działania osób trzecich. Przyczyną śmierci braci miało być nadużywanie przez nich niezdrowego jedzenia i trunków. Pomimo tego, wspomniany starosta błoński, został oskarżony o otrucie i stracony. Katarzyna Radziejowska uniknęła takiego losu. Gdy Mazowsze przyłączono do Polski, a potem zostało podarowane przez króla żonie, królowej Bonie, to na nią padły podejrzania o inspirowanie otrucia obu braci. Na uboczu podejrzeń pozostała księżna Anna, starsza siostra książąt, która jako niezamężna dziedziczyła po nich, umocniona na dodatek testamentem Janusza III. Pozostając przez wiele lat w cieniu, najpierw matki, a potem obu braci, gdy stała się jedyną dziedziczką nie miała zamiaru łatwo odstąpić Mazowsza Zygmuntowi Staremu.

Rozdział 10.

Hołd Pruski

Il. 25. Zygmunt Stary

Il. 26. Albrecht Hohenzollern

Zygmunt Stary urodził się w 1467 r. Był synem Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanek, wnukiem Władysława Jagiełły. Jego najstarszy brat Władysław został królem Czech i Węgier. Na króla Polski szykowano następnego w kolejności Kazimierza, który zmarł w wieku młodzieńczym, a później został ogłoszony świętym. Po śmierci Kazimierza Jagiellończyka władzę w Polsce objął Jan Olbracht, zaledwie na 9 lat. Jeszcze krócej królem był Aleksander, bo jedynie 5 lat. Wówczas to, w 1506 r. korona spoczęła na skroniach Zygmunta, który dożył sędziwego wieku 81 lat, po 42 latach panowania.

Od czasów Jana Olbrachta, wielcy mistrzowie krzyżacy podejmowali próby negocjowania niekorzystnych dla ich państwa postanowień pokoju toruńskiego z 1466 r., kończącego wojnę trzynastoletnią. Za rządów Zygmunta Starego, Albrecht Hohenzollern, chociaż był królewskim siostrzeńcem, również dążył do zawarcia sojuszy z panami niemieckimi, cesarzem i papieżem, aby wzmocnić pozycję zakonu i odbudować jego potęgę. Jednocześnie przygotowywał się do zbrojnego konfliktu z Polską. Zorientowana w zamiarach wielkiego mistrza strona polska podjęła decyzję o wypowiedzeniu wojny w 1519 r. W konflikcie, czynny udział brał książę Stanisław mazowiecki, który już w grudniu 1519 r. przybył do Torunia. W następnych miesiącach towarzyszył królowi Zygmunutowi I, kierującemu stamtąd przebiegiem działań wojennych przeciw zakonowi krzyżackiemu. Wypełniając zobowiązania lenne, wojsko mazowieckie pod dowództwem wojewody Feliksa Brzeskiego, uczestniczyło w działaniach sił polskich na Powiślu i nad Zalewem Wiślanym, a rycerstwo ziemi łomżyńskiej i wiskiej prowadziło lokalną dywersję na pograniczu w rejonie Pisz i Elku. Wojna toczyła się ze zmiennym szczęściem dla obu stron, nie przynosząc żadnej z nich rozstrzygnięcia. Na początku 1521 r. rozpoczęto rokowania pokojowe, które wprowadziły czteroletni okres zawieszenia broni.

W tym czasie trwały intensywne zabiegi dyplomatyczne, aby rozstrzygnąć konflikt definitywnie. W 1523 r. Marcin Luter zaczął namawiać Albrechta na porzucenie katolicyzmu, przejście na luteranizm, ustanowienie świeckiego państwa, założenie rodziny i dynastii. Ostatecznie wielki mistrz na to przystał. Król Zygmunt również. Od tego momentu Prusy Książęce stały się świeckim krajem, lennem Rzeczypospolitej, które miało być włączone do niej po wygaśnięciu tej gałęzi dynastii Hohenzollernów. Szczegóły rozejmu ustalono w traktacie krakowskim, którego zwieńczeniem było złożenie, dnia 10 kwietnia 1525 r., hołdu lennego królowi Zygmunutowi Staremu, przez Albrechta, władcę Prus.

Il. 27. Jan Matejko, Hołd Pruski

Z jednej strony Polska wychodziła tym wydarzeniem zwycięsko z toczącego się ponad ćwierć wieku konfliktu o zależność lenną Prus Książęcych wobec Korony Polskiej – wszystkie nabytki terytorialne po wojnie trzynastoletniej pozostawały przy Polsce, a Prusy dalej były jej lennem. Hołd pruski miał wymiar symboliczny, ponieważ Zygmunt Stary dokonał definitywnego rozwiązania zakonu, kończąc to co zapoczątkował Władysław Jagiełło, a po nim Kazimierz Jagiellończyk. Odwieczny przeciwnik został podporządkowany.

Z drugiej strony, już za rządów króla Zygmunta, podnoszono kwestię, że można było sprawę dokończyć bardziej zdecydowanie, przyłączając Prusy na stałe do Polski, z Albrechtem jako urzędnikiem, a nie władcą. Konwersja na protestantyzm również tworzyła enklawę kulturowo odrębną od katolickiej Polski. W następstwie utracenia Prus w XVII w. i wzrostu ich potęgi na arenie europejskiej od XVIII w. aż do 1918 r., hołd pruski oceniany jest jako działanie krótkowzroczne.

Rozdział 11.

Inkorporacja Mazowsza do Korony Polskiej

Il. 28. Mapa Polski w 1526 r.

W polityce Zygmunta Starego, w tym samym czasie zbiegły się ze sobą dwa wydarzenia, które budowały pozycję imperialną Polski. Jednym było podporządkowanie Prus i ostateczne – jak się zdawało – rozstrzygnięcie kwestii polsko-krzyżackich. Drugim było przyłączenie dzielnicy mazowieckiej po śmierci ostatnich książąt, Stanisława i Janusza III. Mazowsze, po 388 latach (od rozbięcia dzielnicowego w 1138 r.) wróciło w granice Polski.

Śmierć księcia Janusza III wywołała wśród mieszkańców Mazowsza wzburzenie i rozpoczęła falę spekulacji o otruciu zarówno jego, jak i starszego brata dwa lata wcześniej. W społeczeństwie mazowieckim było mocno zakorzenione poczucie autonomii księstwa, dlatego wygaśnięcie dynastii Piastów zrodziło niepokoje o dalsze losy tej dzielnicy i jej obywateli. Spadkobiercą po książętach piastowskich był król Polski, na mocy wcześniejszych uzgodnień zależności lennej. Już od czasów Kazimierza Wielkiego drobne księstwa mazowieckie były stopniowo włączane w granice Polski, po wygaśnięciach lokalnych linii dynastycznych. Sejm mazowiecki, zwołany pod koniec kwietnia 1526 r., widział w osobie księżnej Anny, siostry obu zmarłych braci, ostatnią szansę na zachowanie niezależności. Szlachta mazowiecka była gotowa na konflikt zbrojny, byle tylko władza pozostała przy Piastównie.

Jako kobieta nie mogła ona formalnie stać się dziedziczką tronu mazowieckiego. Jednak z poparciem szlachty przybrała tytuł „jedynej księżnej, dziedziczki Mazowsza”. Silny charakter odziedziczyła po matce, księżnej Annie. Czerpiąc z niej inspirację mogła liczyć, że zachowa władzę nad Mazowszem albo że sprawa zakończy się chociaż wywalczeniem korzystniejszych warunków zabezpieczenia jej przyszłości. Anna, pomimo wieku 28 lat, była niezamężna.

Pertraktacje między królem a szlachtą Mazowsza przeciągnęły się do września 1526 r., gdy ostatecznie uznano przynależność Mazowsza do Korony Polskiej. Anna otrzymała solidne uposażenie, do czasów zamążpójścia, w postaci starostwa w Liwie, Latowiczu i Garwolinie, miast Goszczyna, Osiecka, Piaseczna oraz folwarku w Bądkowie. 13 września król przyjął ślubowanie szlachty mazowieckiej. 20 września specjalnym aktem ustanowił urząd *vicesgerenta*, który przysługiwał każdorazowo wojewodzie mazowieckiemu. Urząd namiestnika królewskiego (*de facto vice króla*) był jedynym takim w całym królestwie, co dawało szlachcie poczucie dawnej odrębności.

Nie oznaczało to jednak definitywnie zakończenia kwestii pełnej inkorporacji. Szlachta mazowiecka zacięcie pertraktowała ze stroną polską zakres jej kompetencji w strukturach Korony. Księżna Anna wciąż odmawiała zamążpójścia, obawiając się definitywnej utraty ziem mazowieckich. Była przez to obiektem zainteresowań książąt niemieckich – Hohenzollernów i Habsburgów – aby poprzez małżeństwo z nią uzyskać wpływy na Mazowszu. Stało się to realną groźbą utraty dzielnic mazowieckiej. Wreszcie, 27 grudnia 1529 r., strona polska i mazowiecka postanowiły, że Mazowsze zostanie złączone z Polską na prawach województwa, a szlachta mazowiecka zrównana w prawach i obowiązkach z koronną, z jednoczesnym zniesieniem wszystkich ciężarów, danin i świadczeń, do których była dotąd zobowiązana na rzecz książąt. Zatwierdzono prawa, przywileje i wolności, jakie jej dotąd przysługiwały. Oznaczało to definitywną likwidację odrębności państwowo-ustrojowej Mazowsza. Nieugięta księżna Anna, w 1536 r., została ożeniona z urzędnikiem królowej Bony, Stanisławem Odrowążem. Miało to spowodować jej odstąpienie z dóbr mazowieckich, co jednak nie nastąpiło. Anna, wraz z mężem, który przeciwstawił się królowej, nie zamierzali ustąpić. Ostatecznie Stanisław Odrowąż został pozbawiony urzędu wojewody podolskiego. Zagrożeni utratą majątku małżonkowie, w 1537 r., prosili parę królewską o litość i zamieszkali w dobrach podolskich Odrowążów.

Już od poł. XVI w. Mazowsze zaczęło stawać się ważnym regionem, położonym centralnie wobec innych ziem Rzeczypospolitej. Miasto było położone między Krakowem, stolicą Polski a Wilnem, stolicą Litwy, dlatego szybko zaczęły się tu zbierać sejmy szlacheckie i koncentrować życie polityczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Pod koniec XVI w., niespełna siedemdziesiąt lat po inkorporacji, król Zygmunt III Waza, przeniósł swój dwór do Warszawy, co oznaczało ustanowienie nowej stolicy kraju.

Spis i źródła ilustracji

II. 1.	Król Bolesław Chrobry (AI wg portretu Jana Matejki, oprac. K. Toczyński)	4
II. 2.	Mapa Polski za rządów Bolesława Chrobrego (Autorstwa Poznaniak, Popik - własna praca na podstawie: „Ilustrowany Atlas Historii Polski” i publikacji o badaniach na Ostrwie Tumskim w Poznaniu. Secondary source: [1], CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1479086)	4
II. 3.	Fragment drzwi gnieźnieńskich ze sceną nadania św. Wojciechowi godności biskupiej przez Ottona II (ze zbiorów Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, fot. K. Nieprzecki)	5
I. 4.	Grot włóczyń św. Maurycego podarowany Bolesławowi Chrobremu przez cesarza Ottona III na zjeździe gnieźnieńskim w 1000 r. jako symbol przyjaźni obu władców (Autorstwa Anna Makarewicz - Praca własna, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3169634)	5
II. 5.	Denar Bolesława Chrobrego z napisem PRINCES POLONIE (fot. M. Bogucki)	5
II. 6.	Jan Matejko, Zaprowadzenie chrześcijaństwa w Polsce (Domena Publiczna Autorstwa Jan Matejko - http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=31479)	6
II. 7.	Fragment drzwi gnieźnieńskich ze sceną męczeńskiej śmierci św. Wojciecha (ze zbiorów Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, fot. K. Nieprzecki)	7
II. 8.	Kościół św. Mikołaja w Tarnowie Pałaczkim z XIV w. Tak mógł wyglądać kościół św. Wojciecha w Rokitnie (Autorstwa Błażej Cisowski - Praca własna, CC BY-SA 3.0 pl, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2118887)	8
II. 9.	Widok sanktuarium w Rokitnie (dawniej kościół św. Jakuba) od strony północno-wschodniej, z miejsca w którym prawdopodobnie stał kościół św. Wojciecha (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie)	9
II. 10.	Kamienna chrzcielnica z kościoła św. Wojciecha ze zbiorów Muzeum Ziemi Błońskiej (fot. J. Iliski)	9
II. 11.	Książę Konrad Mazowiecki (AI wg portretu Jana Matejki, oprac. K. Toczyński)	10
II. 12.	Makieta grodu Łysa Góra (fot. K. Nieprzecki)	10
II. 13.	Makieta grodu Łysa Góra z widokiem na wejście do dworu książęcego (fot. N. Issa)	11
II. 14.	Książę Konrad II (Portret z kościoła p.w. św. Trójcy w Błoniu, fot. K. Nieprzecki)	11
II. 15.	Głowa brodatego mężczyzny, fragment naczynia XIII w. (fot. J. Iliski)	12
II. 16.	Szkic mapy ośrodka Błonie-Rokitno (oprac. J. Iliski)	13
II. 17.	Rycerze zakonu krzyżackiego na fresku zamku w Kwidzynie (fot. W. Radwański AFP, źródło: https://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/19631621.krzyzacy-nad-baltykiem.read)	14
II. 18.	Wojciech Kossak, Łowy na ludzi – Apostolstwo krzyżackie (Domena Publiczna https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/201592)	15
II. 19.	Władysław Łokietek zrywa pakt z krzyżakami w Brześciu Kujawskim (AI wg obrazu Jana Matejki, oprac. K. Toczyński)	16
II. 20.	Jan Matejko, Bitwa pod Grunwaldem (Domena Publiczna https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/446830)	17
II. 21.	Mikołaj z Błonia (AI portret imaginacyjny, oprac. K. Toczyński)	18
II. 22.	Władysław Jagiełło (AI wg portretu Jana Matejki, oprac. K. Toczyński)	19
II. 23.	Ostatni książęta mazowiecy: Stanisław, Janusz i Anna (AI wg obrazu ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie, oprac. K. Toczyński)	20
II. 24.	Pierscionek kobiecy z grobu księcia Janusza III. Pamiątka po Katarzynie Radziejowskiej? (ze zbiorów Muzeum Warszawy)	21
II. 25.	Zygmunt Stary (AI wg portretu Jana Matejki, oprac. K. Toczyński)	22
II. 26.	Albrecht Hohenzollern (AI wg portretu Hansa Krell'a, oprac. K. Toczyński)	22
II. 27.	Jan Matejko, Hołd Pruski (Domena Publiczna By Jan Matejko - https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=357813)	23
II. 28.	Mapa Polski w 1526 r. (Autorstwa User:Mathiasrex, Maciej Szczepańczyk based on layers of user:Halibutt - Praca własna, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=25436143)	24

Literatura

- Marian Biskup, Prusy Krzyżackie (1409-1525). Polityka zewnętrzna zakonu krzyżackiego, [w:] Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo, Warszawa 2009
- Mateusz Bogucki, Czym płacono u zarania polskiej państwowości?, „Academia. Magazyn PAN” 1/81/2025
- Urszula Borkowska, Dynastia Jagiellonów w Polsce, Warszawa 2011
- Aksander Brückner, Dzieje Kultury Polski, Kraków 2013
- Andrzej Buko, Archeologia Polski Wczesnośredniowiecznej, Warszawa 2011
- Aleksandra Cofta-Broniewska, Wyniki badań na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Błoniu, pow. Grodzisk Mazowiecki w latach 1949-51, „Materiały Wczesnośredniowieczne” 3, 1951
- Marek Dulnicz, Załączki miast na wczesnośredniowiecznym Mazowszu (X-XII w.), „Rocznik Mazowiecki” 13, 2001
- Marek Dulnicz, Mazowsze we wcześniejszym średniowieczu (do końca X w.). Szkic archeologiczny, [w:] Dzieje Mazowsza t. I, Pułtusk 2006
- Marian Dygo, Początki i budowa władztwa zakonu krzyżackiego (1226-1309), [w:] Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo, Warszawa 2009
- Marian Dygo, Ekspansja terytorialna i władztwo terytorialne (1249-1309), [w:] Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo, Warszawa 2009
- Irena Gieysztorowa, Inkorporacja Mazowsza do Korony, „Notatki Płockie” 22/2 (90), 1977
- Janusz Głowacki, Poczet Książąt i Księżnych Mazowieckich, Kraków 2019
- Lidia Grzybowska, Kazania de tempore i de sanctis Mikołaja z Błonia. Zarys monografii, Warszawa 2020
- Teresa Kiersnowska, Trzynastowieczna siedziba książęca w Błoniu, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 19 (3), 1971
- Teresa Kiersnowska, Najstarsze kościoły archidiaconalne południowego Mazowsza, [w:] Kościół. Kultura. Społeczeństwo. Studia z dziejów średniowieczna i czasów nowożytnych, Warszawa 2000
- Maria Miśkiewicz, Początki chrześcijaństwa na Mazowszu, „Saeculum Christianum” 13/2 2006
- Kazimierz Pacuski, Datowanie kościoła św. Wojciecha w Rokitnie, maszynopis w archiwum MZB
- Jerzy Piekalski, Uwagi o problemie definicji miasta średniowiecznego, [w:] Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i Sacrum, Poznań 1998
- Henryk Rutkowski, Zygmunt I Stary, [w:] Poczet Królów i Książąt Polskich, Warszawa 1996
- Henryk Samsonowicz, Konrad Mazowiecki (1187/88-31 VIII 1247), Kraków 2014
- Stanisław Suchodolski, Kopytów, pow. Pruszków, „Informator Archeologiczny. Badania rok 1972” 1973
- Janusz Tandecki, Władztwo terytorialne wielkich mistrzów (1309-1409), [w:] Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo, Warszawa 2009
- Przemysław Urbańczyk, Trudne Początki Polski, Warszawa
- Przemysław Urbańczyk, Mieszko I Tajemniczy, Toruń 2012
- Przemysław Urbańczyk, Bolesław Chrobry – Lew Ryczący, Toruń 2017
- Benedykt Zientara, Bolesław I Chrobry, [w:] Poczet Królów i Książąt Polskich, Warszawa 1996
- Tadeusz Żebrowski, Kościół (X-XIII w.), [w:] Dzieje Mazowsza t. I, Pułtusk 2006

Bezpłatny egzemplarz.

Folder Edukacyjny na wolnej licencji Creative Commons CC-BY towarzyszący plenerowej wystawie czasowej Dostępny również w wersji audio i on-line na stronie www.muzeumblonie.pl

Błonie 2025